

3728

281.6

6-81

1910

y-s m41

2010

8 000 11

№ 9

Հ Ա Շ Ի Ի

ԵՐԵՒԱՆՑ

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԽՈՐԻԶ

ՄԱՅՐ-ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

յնթացս 1909 թուի:

ԵՐԵՑՓՈՒ ԳԻՄՆԱՅԻ ՄԻՍԱՑՈՂՈՎԻԶ ՊԱՊՈՂ

370

9139-20

1910

Տպարան Էմիլ ՏԵՐ-ԳԵՂԱՐՅԱՆԻ
Երևան

281.6

5-81

40

32-22

№ 9

Հ Ա Շ Ի Ի

1181

ԵՐԵՎԱՆԱՅ

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱԻՈՐԻԶ

ՄԱՅՐ-ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

յնթացս 1909 թուի:

10.04
15412

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳԻՐԴԱՐԱՆԻ ՄԻՍԸՑԻՈՂԻԶ ՊԱՅՈՂ

1910

Տպարան Էմիլ Տեր-Գրիգորեանի

Երեւան

11507

048
25-2812

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ամեն ազգի առաջադիմութեան հաս-
տատ անապահն է խոստովանել իր
բարոյական ցաւերը եւ առանց ծածկե-
լու դնել դրանց հրապարակի վրայ:

Շահադիպ:

Բոլոր լուսաւորեալ երկրներում, որ կողմ որ նա-
յէք, ամեն մի հիմնարկութիւն կամ ամեն մի պաշտո-
նեայ, լինեն դրանք պետական կամ հասարակական,
ենթարկուած են սրտի հակողութեան, պատասխանատու-
թեան իւրեանց գործավարութեան համեմատ եւ ինչքան
բարձր է պաշտօնը, այնքան մեծ է պատասխանատու-
թիւնը: Մինչդեռ մեզանում այսպիսի բանի վերաբե-
րեալ դիտողութիւնն անգամ, կարծես, ծաղրի է ենթար-
կուած:

Թերթեցէք մեր գրեթէ ամենօրեայ պարբերական
հրատարակութիւնները եւ կգտնէք, որքան ծանր դի-
տողութիւններ եւ մեղադրանքներ կան թէ մեր ազգա-
յին եւ թէ հոգեւոր հիմնարկութիւնների կամ հասարակա-
կան գործիչների դէմ եւ ամեն ինչ փութ է անուշադիր
եւ նոյն դրութեան մէջ...

Բողոքում եւ քահանայից՝ նրան պաշտպանում է
Կոնսիստորիան, Կոնսիստորիայիցն եւ զանգատաւոր՝
նրան հովանաւորում է Սինոդը. Սինոդից եւ անբաւա-
րան՝ նրան էլ պաշտպանում է Կաթողիկոսը... Եւ այդ-
պիսի կամայականութեան շնորհիւ ընկնում է հոգեւո-
րականութեան նշանակութիւնն ու պատիւը եւ վատնը-
ւում են ժողովրդական գրաձեռքը:

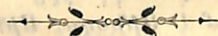
1910 Գ.

Типография Эмина Тер.-Григорянца,
гор. Еривань.

Վանքը կամ եկեղեցին, որ մի ժամանակ զիտու-
թեանց, լուսաւորութեան կենդրոններ են եղել հայ ժո-
ղովրդի համար, այսօր, շնորհիւ տգէտ հոգեւորականու-
թեան, ընկել են իրենց բարձր, դադափարական նշա-
նակութիւնից և ներկայումս տարւայ ընթացքում չի
լսում նրանց բեմերից մի կենդանի խօսք կամ քարոզ
անգամ: Եկեղեցին դառել է մեր հոգեւորականութեան
համար միայն ծիսակատարութեանց պաշտօնավայր*):
Հայ ժողովրդի միակ պարտականութիւնը դէպի եկեղե-
ցին ներկայումս, կարծես, կայանում է նրանում, որ
քահանաներին և տիրացուներին միջոց տայ ապրելու:

Բայց հարց է առաջ գալիս. ինչի՞նչ են պէտք այդպիսի
հոգեւորականները կամ Աստծուն կամ մարդկանց: Հայ
ժողովուրդը տարեկան միլիոններ է ծախում հոգեւ-
րականութիւնը պահելու համար, իսկ եթէ դրա կէսի
կէսը ծախսէր լուսաւորութեան, գիտութեան, արհեստ-
ներ տարածելու համար, սրբան մենք առաջ գնացած
կլինէինք: Բայց քանի որ մեզ անպայման հարկաւոր են
եկեղեցիներ, այնուամենայնիւ մեզ իսկի հարկաւոր չեն
տգէտ կամ անամօթ հոգեւորականներ: Բայց ինչպէս
վարել այն դէպքում, երբ ամեն մի տգէտ, յանցաւոր
վարմունք հոգեւորականի՝ թողնում է անուշադիր: Այս
բանի վրայ թող մտածէ ինքը հասարակութիւնը:

Այս իմ փոքրիկ հաշիւը պիտի զարմացնէ, ապշե-
ցնէ ուրիշներ, թուրքին, կաթոլիկին, բողոքականին, հրէա-
յին, քրդին, բայց, համոզւած եմ, ոչ մի ազգեցութիւն
չպիտի թողնի հայի վրայ, որովհետեւ այդ աստիճան
ընտելացել ենք մենք այս տեսակ չարիքների հետ:

*) Եւս ուզում խոսել զոմայան տեսակ մատիւնաւորու-
թեանց մասին, որոնք մուտք են գործել մեր եկեղեցում, շնոր-
հիւ ժամանակի ոչ պակաս տգէտ հոգեւորականութեան:

Մ Ո Ւ Տ Ք

Յունուարի 12-ից 1909 ամի մինչեւ 1-ը յուն-
ուարի 1910 ամի մոնախաձառութիւնից ստու-
ցւել է 548 ռ. 91 կ.

Մուտքը մոնախաձառութիւնից գրւել է շարաթէ շա-
րաթ 45 համարաւ: Համարների թիւը պիտի լինէր
52-53, բայց որովհետեւ Կոնստանտնուպոլիսի և Սինօպի ան-
տաքերութեան շնորհիւ քաջալերւած քահանաները
ժամասացութիւնները սրտի ուզած օրն էին կատարում,
ժողովուրդն էլ միանգամայն դադարել էր ժամը յաճա-
խելուց, ուստի և շարաթական եկամուտն էլ երբեմն
հասնում էր զէրօյի, այդ պատճառով պատահել է, որ
2 շարաթուայ եկամուտը մոնախաձառութիւնից գրւել է
մի անգամ:

Ջանկեր փառելուց

8 ջան Դանիէլեանցի ամուսնոյ թաղման . . .	17 ռ.
3 ջան Արքանաթ Տէր-Արիստակէսեանի թաղման . . .	8 ռ.
1 ջան (սրահի) Տէր-Սաչատուրի միջոցաւ . . .	2 ռ.
1 ջան Տէր-Թադէոսեան Գուրգէն . . .	1 ռ.
5 ջան գիմնադրաւոր աշակերտների կողմից ս. հաղորդութեան օրը . . .	9 ռ.
2 ջան պրօգիմնադրաւոր աշակերտներին կողմից ս. հաղորդութեան օրը . . .	3 ռ.
1 ջան Արշակ Վարդանովի թաղման . . .	2 ռ.
1 ջան Գրիգոր Ալիզովի տղայի թաղման . . .	2 ռ.
1 ջան Մարտիրոս Մ.-Բազալեանի թոռան թաղման . . .	2 ռ.
1 ջան պ. Բազալեան Վարդանեանից . . .	2 ռ.

Գրիգոր ա. ք. Սուքիասեանցը ստացել էր պ. Արշակ Սարգսեանից (պ. Խանադադեանի գործակատար) և պ. Մ. Տէր-Մկրտչեանից 14-15 ըուր. ջահերի և մոմերի գինը ինձ հասցնելու համար, իսկ ես մինչև այսօր մի կողմէ կ'էլ չեմ ստացել նրանից: Գրեցին բողոքներ ուր հարկն էր—բոլորը զուր անցան:

Լոռասագիւնր մկրտութեանց

Զբօրհնէքին խաչի քաւոր Հ. Միրզոյեանից	5 ը.	—
Տէր-Ղևոնդի միջոցաւ Յակովբ Ս. Դաւթեանից	1 ը.	—
Պ. Յարութիւն Թաղէսեանից		50 կ.
Պ. Պետրոս Յովհաննիսեանից	1 ը.	—
Տէր-Քաչիկի միջոցաւ		20 կ.
Պ. Ստեփան Գեորգեանից		40 կ.
Տէր-Ղևոնդի միջոցաւ		50 կ.
Տէր-Ղևոնդի միջոցաւ		20 կ.

Լոռասագիւնր տօնից

Դանարացէքին աշակ. Գրիգ. Կարապետեանից	5 ը.	—
Լուսագին Ծննդեան և յօգուտ աղքատաց	70 ը.	85 կ.
Լուսագին Զատիկեան և յօգուտ աղքատաց	49 ը.	55 կ.
Զատիկեան մատաղագին	52 ը.	2 կ.
Երեանայ Բարեգործական Ընկերութիւնից		
ս. Զատիկն և ս. Ծննդեան աղքատներին բաժանելու	30 ը.	—
Պ. Եղիազար Ֆահրադիչ Եղիազարեանից	25 ը.	—
Պ. Աղաջան Արշակունուց՝ կտրան փչացած երկու տեղ նորոգելու	3 ը.	—

Լոռասագիւնր պատկոյս

Տէր-Վրդանէսի միջոցաւ	50 կ.
Տէր-Սիմէօնի միջոցաւ	25 կ.

Տէր-Սիմէօնի միջոցաւ	50 կ.
Տէր-Ղևոնդի միջոցաւ	50 կ.
Տէր-Ղևոնդի միջոցաւ	30 կ.
Տէր-Կորիւնի միջոցաւ	50 կ.
Տէր-Անդրանիկի միջոցաւ	50 կ.
Պ. Հայրապետ Թոթոբեանցից (իբ պատկոյս գրութեան)	1 ը. —

Լոռասագիւնր^{*)} թնայման

Պ. Հայրապետ Աւետիսեանից	50 կ.
Մկրտիչ Մուշեղովի թաղման (Տէր-Սիմէօնի միջոցաւ)	1 ը. —
Արշակ Վարդանովի թաղման	1 ը. —
Պ. Գրիգոր Ազիզովի աղայի թաղման ^{**)}	50 կ.
Պ. Մարտիրոս Մ.-Բաղալեանից	40 կ.
Պ. Բագրատ Վարդանովից (իբ քրոջ թաղման)	60 կ.

*) Կնչպէս երևում է ներկայ հաշիւը՝ զանազան լուսագիններն ստացւած են զիստուրուպէս միւս եկեղեցիների բաճանաւների միջոցաւ. Տէր-Ղևոնդի միջոցաւ ստացւել է 5 անգամ միայն ևս քնդամենը 2 ը. 50 կ., իսկ Տէր-Գրիգորից և ոչ մի անգամ: Այնքէ այս վերջին երկու բաճանաւների ծախսերի մէջ չի եղել մկրտութիւն, պատի, անւանատուն կամ մահ մի ամբողջ տարւոյ քննադրում:

**) Արք մեր (իմ և հոգաբարձութեան եկեղեցւոյ) մի բանի տասնեակ բողոքները բաճանաւների մասին մատնել էին ծաղրական լուսեան Կոնստանտինի, Արմօյի և Տեղապալի կողմից՝ ստիպւած եղանք մի մեծ ժողով (ծախաւաններից և բաղարացիներից) կայացնել եկեղեցւում, եկեղեցւոյ ցուէրը յայտնելու իրենց: Այդ օրը պ. Համբարձում Ազիզեանը բողոք էր յայտնել իմ դէմ, Տէր-Գրիգորի միջոցաւ, որ նա աւել էր ինձ պ. Գրիգոր Ազիզովի կողմից 13 ը. 40 կ., իսկ ես նշանակել էի մատնանում 2 ըուր. ջանի գին և 50 կ. լուսագին: (Նա աման տարի տուել եմ եկամտան ու ծախար յանուանէ անուն, որպէս

Ուսուցանողների և ուսուցիչների

Մի տարի ու կիսուայ եկեղեցապատկան տան վարձ մինչև սեպտեմբերի 1-ը 1910 թ.ի	
պ. Ստեփան Միմոնովից	52 ր.
Շենգուբայ աչգուց մի տարուայ վարձ կապալառու պ. Գասպ. Գեորգովից (1909 թ.)	55 ր.
Պ. Համբ. Մալխասովից պղինձի վարձ*)	5 ր.
Պ. Երանդ Աֆրիկեանից աղիւնների գին	1 ր.

ՄՈՒՏՔ ԵՂԵԼ Է ԸՆԴՈՄԵՆՆ 965 ր. 45 կ.

զի միջոց տուած լինեմ ամեն մէկին կանտարպետ լինելու իմ միջոցաւ կատարած եկեղեցի և մոխից: Այդ օրուայ ժողովին ես ոչ մի պատասխան չկարողայայ տալ Տէր-Գրիգորին, որովհետեւ մի աղիւլիսի տղանքու մեղադրանք ինձ համար միանգամայն անսպասելի էր: Անհրաժեշտ էր ինձ համար պարզելու այդ: Խնչքան եղաւ զարմանքս, երբ եղած հաշիւներից ստուգեցի, որ այդ մեղադրանքը եղել է շինծու, րոպէսապէս մոտրեցնելու ժողովակոմիտեին, եւ երբ միւս օրը ես 6 պատուաւոր մարդ ուղարկեցի ընկերական դատի կանչելու այդ շանտաժի գէւ, պ. Համբարձում Ազիզեանը կամք չէր յայտնում դատի գալու: Վերջը զօրով կանչել տուի Կոնստանտինայ, որտեղ հասկացրին իրեն իր տղեղ վարմունքը: Բաւեր նրանումն էր, որ բացի քանից եւ լուսազնիւց, մոմի սեղանից վերցրել էին թաղման օրը մամուր քահանաներին, տիրացուններին եւ բազմութեան բաժանելու համար: Վստել էին 12 հատ մեծ մամուր ս. Սեդանի վրայ եւ գիտեղանի կողքերին 4 մեծ մոմ: Այնտեղ պ. Հ. Ազիզեանը չհասկացող ձեւացաւ, երբ իրան հասկացրին, թէ երեցիփոխը չի կարող ամեն մարդու անունը գրել, ում ինչքան մոմ է ծախում, ինչպէս որ ինքը, պ. Համբարձում Ազիզեանը, իր դաւանարի մէջ չի մտցնում իրանից առուաւոր անողների անունները, կամ թէ ամեն տեսակի մի եկամուտ գրում է իր անունին ջանկութեամբ: Վերջը իմացեցի, որ պարտն ինչ որ ազգական է եղել Տէր-Գրիգորի...

*) Սեփեցին պարտ էր պ. Հ. Մալխասեանին 25 րուբ., վճարուած է նրան ընդամենն 20 ր. մնում է տալու եւս 5 ր.:

ԵԼՔ ԿԱՄ ԾԱԽՔ

1909 թ. ընթացքում առնուած է ընդամենն	
3 փութ 33 ¹ / ₂ ֆ. մոմ եւ վճարուած է	184 ր. 20 կ.
Ռոճիկ տիրացուններին տարուայ ընթացքում	229 ր.
Աղքատ ընտանիքներին 19 անգամ բաժանուել է	54 ր. 20 կ.
Չառկական մատաղ	52 ր. 2 կ.
1 փութ 30 ֆ. ալիւր	5 ր. 35 կ.
6 փութ ածուխ	3 ր. 55 կ.
Կէս սաժէն վառելիքայտ	20 ր.
3 հատ պօլովիկ	4 ր. 80 կ.
1 ֆ. կնդրուկ	3 ր.
3 ¹ / ₂ կարագ եւ գաժ	1 ր. 60 կ.
3 ֆ. խոնկ	— 60 կ.
Գործակալին ս. Միւսոն բերելու	2 ր.
1908 եւ 1909 թ. թագաւորական հարկ Շէնգալի մայրոց	16 ր.
Վեհափառ Հայրապետին հեռագրեր եւ 15 փոշաի նամակ եւ այլն	9 ր. 61 կ.
Եկեղեցում ժողով կայացնելու եւ կառավարութեանց այդ առթիւ իրաւունք խընդրելու համար 2 մարկայ	1 ր. 50 կ.
18 շապիկ լուանալու	1 ր. 80 կ.
Քահանաների դասի տախտակամածին աւելացրած 2 տախտակի համար	2 ր.
Եկեղեցու 3 կողմ մայիկեր եւ առուններ ուղղելու	12 ր. 60 կ.
1908 թ. հաշիւատարներ եւ հրաւիրաթերթեր ապկալու	29 ր. 50 կ.
Եկեղեցապատկան տան պատշգամբը նորոգելու	10 ր.

Տէր-Ղևոնդի շուրջառ կարկատելուն .	1 ր. 20 կ.
Բաննահներին, մշակներին, ցեմենտին .	6 ր. 25 կ.
Արտաքնոց մաքրելու	3 ր. —
3 ցինկէ պլակատին	— 90 կ.
2 պաշկայ փոշաի թուղթ յայտարարութիւն տպելու	1 ր. —
Երկաթագործին արեւելեան բակի դուռը վերանորոգելու	9 ր. 25 կ.
Պ. Խորասանովին երկաթի և ներկի .	5 ր. 23 կ.
Պ. Յովհաննէս Քոչարովին վերջին մնացած պարտքից (այլ ևս եկեղ. նրան պարտ չէ) .	10 ր. —
Պ. Եղիազար Փահրատիչ Եղիազարեանցին (իբնուէրի համաձայն) վճարուած է համարում եկեղեցւոյ պարտքը	25 ր. —

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

21-ին ապրիլի 1910 թ. ֆ. Երեւան:

Մենք ներքոյ ստորագրողներս գննելով Երեւան քաղաքի ս. Լուսաւորիչ Մայր Եկեղեցւոյ 1909 թ. հաշւեմատեանը, գտանք հետեւեալը: Յիշեալ թւին երեցփոխ պ. Դիմիտրի Պապովի ձեռքով ընդհանուր մուտք եղել է 965 թ. 45 կ., իսկ ելքը՝ 706 թ. 6 կ.: 965 թ. 45 կ. մտից գումարից հանելով 706 թ. 6 կ. ծախքը, մնում է առ 1-ն յունւարի 1910 ամի 259 թ. 39 կ.: Եկեղեցին առ 1-ն յունւարի 1909 ամի ունեցել է պարտք 629 թ. 48 կ., որից դուրս եկած կանխիկ գրամ մնացած՝ յիշեալ 259 թ. 38 կ. մնում է եկեղեցին պարտ վճարելու առ 1-ն յունւարի 1910 թ. — 380 թ. 9 կ.

Անդամք հոգարարձուք՝ } Պետրոս Յովհաննիսեան
Աղաջան Արեւիկունի

Գործակալ Երեւանի՝ Սիմեոն ֆ. Աբրահամեան:

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

Չորրորդ անգամ նորից երեցփոխ ընտրւելուցս մի տարի չանցած, հաստատ վճռել էի այլեւ չշարունակել պաշտօնս, որպէս զի այլեւս գործ չունենամ այսպէս կոչւած մեր հայ-լուսաւորչական քահանաների, Կոնստանտինայի, Սինօղի, Կաթողիկոսի և նրա Դիւանի կողմի հետ: Կարծեմ որ բաւական էր 2-3 տարի շարունակ մաքառել, կռիւլ անարդարութեանց, անամօթութեանց և յանցագործութեանց դէմ, հարիւրաւոր թերթեր մրտաւել թանաքով և վերջը այդ բոլորի արդիւնքը տեսնել գերեզմանային «խորին լուսթիւն», իբրեւ պատասխանս սուրբ, սրբազան և սրբազնագոյն հայրերի կողմից:

Այս բոլոր հանգամանքները ինձ մտածել էին տալիս. «Կամ ես եմ յիմարացել և կամ խեղճ հայրերը շեղւել են իւրեանց ուխտեալ ծրագրից»: Այսպէս թէ այնպէս, այս երկու հակառակ ուղղութեանց ծառայողներս իրար չպէտք է հասկանայինք և գործը աւելի վատ կերպարանք պիտի ստանար, ուստի աւելի բարւօք համարեցի հրաժարւել միանգամայն ընդմիշտ պաշտօնիցս, մանաւանդ որ այդ երեցփոխանական պաշտօնս տաս տարւայ ընթացքում թէպէտ եկեղեցուն տւել էր մեծ օգուտ, բայց ինձ, անձնականապէս, բացի նիւթական փնտից, հոգեկան անհանդստութիւնից, արեւան պղտորումներից ոչ մի լաւ բան չէր ցոյց տւել...

Որպէս զի ես բամբասողի կամ զրպարտչի դեր կատարած չլինէի, բողոքիս մասնակից արի ոչ թէ մինչև այսօր չկազմակերպւած եկեղեցւոյ աննշան ծուխին միայն, այլ նաև Երեւան քաղաքի հայ հասարակութեանը, որի շնորհիւ կառուցւել, զուգւել, զարդարւել և պճնւել

էր ս. Լուսաւորիչ եկեղեցին: Իմ կոչին, պէտք է խոստովանուի, անտարբեր չմնաց Երեանայ յարգելի հայ հասարակութիւնը: 1909 թ. մայիսեան ժողովին հաւաքուել էին մօտ 300-400 հոգի, որ չլուած և չտեւանած բան էր այդպիսի բաղմամարդ ժողովը Երեանում: Առաւօտեայ ժամի 11-ից մինչևի ժամի 4¹/₂-ը երեկոյեան շարունակեց այդ ժողովը: Ով որ Երեանցիներին ճանաչում է, անհաւատալի կթւայ, որ կարող էր տեղիք ունենալ այդպիսի մի մեծ ժողով:

Ես և քահանաներս մինչև այդ՝ չափից դուրս լաւ յարաբերութեանց մէջ էինք իրար հետ, ես նրանց միշտ ցոյց էի տալիս ամենախորին յարգանքս և բարեպաշտ կամութիւնս, կատարում էի ամեն մի նրանց կապրիզն անգամ, միայն մի պայմանով, որ եկեղեցին պայծառ պահէի, ժամասացութիւնը կանոնաւոր: Բայց այն օրուանից, երբ Կոնստանդնուպոլսի արգելից ինձ գիւղի քահանաներ վարձով պահել եկեղեցում և Տէր-Ղևոնդ Աթա-նասեանցն էլ անվայել ձեւերով եկեղեցւոյս միաբան նշանակուեց, այդ օրուանից ամեն մի կարգ ու կանոն ոտքի տակ դրեց և սկսեցին ամենախայտառակ և զզուելի գործողութիւններ և անկարգութիւններ:

Ռեբէն ասում են. „Дружба—дружбой, а служба—службой“.

Հասարակութեան արդարացի պահանջի, ճշման և ազդեցութեան տակ ես մէկ կողմը դրի անձնականս և սկսեցի կարգի հրաւիրել քահանաներին:

Քահանաներն էլ շատ լաւ ճանաչելով իւրեանց պետէրի ներողամիտ հոգին, ուղղելու տեղ աւելի վատթարացան: Միանգամայն կիսափակ էր մնացել եկեղեցին. ժողովուրդը համբերութիւնից դուրս եկած, դադարել էր ժամ յաճախելուց, սրայ շնորհիւ եկեղեցին հետզհետէ զրկւում էր իր եկամուտից: Ինչպէս հաշիցս արդէն երեւում է, եկեղեցւոյ եկամուտն սկսեց այն չափ պակասել, որ հնարաւորութիւն չէր մնացել ընթացիկ

ծախսերը ծածկելու: Ես ստիպւած էի յետ կանգնել մեր քահանաներին մի անգամ ծրագրած ամսականներ վճարելուց:

Ահա այդ օրուանից սկսեց տրագիկումէզիան:

Քահանաները՝ Տէր-Գրիգոր Սուքիասեանն և Տէր-Ղևոնդ Աթանասեանը, թէ բանաւոր և թէ գրաւոր բողոքներով և անպատկառ բառերով ձանձրացրել, զզուեցրել էին ինձ, իսկ ես ամեն անգամ կրկնում էի նրանց իմ կարական պատասխանս. «Մինչև այսօր ես իմ յօժար կամքով և պատասխանատուութեամբ, քանի որ եկեղեցին պայծառ էր և եկամուտն էլ կանոնաւոր, ամենայն ուրախութեամբ վճարում էի ամսականներդ և մինչև անգամ հետզհետէ աւելացնում, իսկ այսուհետեւ թող ժողովը ինքը վճարի ձեր վարձատրութեան հարցը և ինքը վճարի այդ վարձը, քանի որ եկեղեցին միջոց չունի»: Բայց քահանաները այնքան էլ միամիտ չէին. ժողովուրդը ուզում էր երկուսին էլ հեռացնել ս. Լուսաւորիչ եկեղեցուց, ուստի չէին համաձայնիլ դրա առթիւ ժողով գումարելուն:

Տէր-Գրիգորի այդպիսի գրութիւններից մէկը ես ուղարկել էի Սինօղ, բայց Սինօղը ոչ միայն ուշադրութիւն անգամ չդարձրեց այդ բողոքին, այլ մինչև այսօր չի վերադարձրել ինձ իմ փաստաթուղթս:

Ես և եկեղեցւոյ հոգաբարձութիւնը քանի-քանի բողոքներ էինք գրել այդ քահանաների մասին Կոնստանդնուպոլսին*), Տեղակալին, Սինօղին: Բայց և մեր բողոք բողոքները մնում էին «ձայն բաւառոյ յանապատի»:

Իմ գրած բողոքներից մէկը Սինօղը վերադարձրել էր Կոնստանդնուպոլսին, իսկ Կոնստանդնուպոլսի փոխանակ քննութիւն կատարելու բողոքիս, պատճէնը տւել էր Տէր-Գրիգորին գատարան ներկայացնելու համար, բայց

*) Կոնստանդնուպոլսի բոլոր իմ և հոգաբարձութեան բողոքները թողնում էր անկատար. իսկ քահանաների ամեն մի անմիտ գրութիւնը իսկոյն ուղարկում էր ինձ բացատրութիւն տալու:

դատի օրը, զժրագտարար ինքը, Տէր-Գրիգորը, չներկայացաւ դատաւորին:

Եւ ահա այսպէս զանազան տեսակ անվայել վարմունքի և զործողութիւնների թիւը հասել էր 33-ի, երբ ևս մայրսեան ժողովին ղեկուցեցի այդ մի առ մի: Ժողովին ներկայ էին նաև քահանաները: Ժողովականները ապշել էին իրենց բոլոր լսածներէն: Երկար վիճաբանութիւններից յետոյ 8 պատուաւոր քաղաքացիներ ընտրուեցին (թէ ծխականներից և թէ քաղաքացիներից) եկեղեցու գրութիւնը քննելու, համարելով զրանց վճիռը պարտաւորեցուցիլ երկու կողմի համար էլ: Կազմեց արձանագրութիւնը, ստորագրուեցին 60-70 հոգի և, ուշ լինելու պատճառով, շատերը չկարողացան ստորագրուել:

Ընտրուած պարոններն էին. 1) Նիկիտ Արտեմիչ Տէր-Սարգսեան, 2) Սիրական Գրիգորիչ Տէր-Մարտիրոսեան, 3) Հայկ Վլասովիչ Յովհաննիսեան, 4) Արշակ Նիկիտիչ Յախովրեանց, 5) Յովհաննէս Նազարէթեան, 6) Պօղոս Գրիգորիչ Պօղոսեան, 7) Ստեփան Վարդանիչ Ղարիբեան և 8) պ. Արշակ Ճարակեան:

Քննիչ յանձնաժողովը, առանց երկար յետաձգելու, շուտ սկսեց քննութիւնը: Կանչուած էին մօտ 40—50 վկայ, բայց հրաւերին չներկայացան միայն քահանաները: Տէր-Գրիգորը, որ չամաչեց ժողովի օրը ժողովականներից մէկին դասից բարձրաձայն ոտերէն բարոտով հայհոյելուց, այս գէպը մնալ էլ չքաշեց քննիչ յանձնաժողովին վերադարձնել հրաւիրաթերթը թքած և թանաքով գլխից մինչև վերջը խզի-բզի արած...

Ամեն մի հոգեւորականն համոզուած է, որ իր ուզեցած ամեն լրբութիւններ անելուց յետոյ, եթէ նեղ տեղն ընկնի, մի մեղայական կներկայացնի և ամեն բան կընեբուի: Ահա պատճառներից միւնը, թէ ինչու հայ հոգեւորականութիւնը զէպի խորխորատ է գլորում:

Մեղադրական թերթը ժողովուրդի կողմից հետեւալ 33 կէտից էր բաղկացած.

1) Հասարակ օրերը առաւօտ կամ երեկոնները ժամ չասելը:

2) Սովորական կիրակի օրերը պատարագ չանելը:

3) Տէրունական տօներին նախատօնաքներ չկատարելը:

4) Տէրունական տօներին՝ Համբարձման, Աւետման, Տեառն ընդ առաջին, ի յիշատակ մեռելոցներին, հէնց եկեղեցւոյ տօնին (Գրիգոր Լուսաւորչի մօտն ի վիրապ) և այլն՝ պատարագներ չանելը:

5) Զատիկին առաւօտայ ժամ չեկած՝ պատարագ անելը:

6) Ժամասացութիւնների խայտառակ կրճատումները:

7) Ժամասացութիւնների անխելի և անհասկանալի ձևով կատարելը:

8) Ժամասացութիւնների ոչ օրինաւոր կատարելը:

9) Արգելք օգնական քահանաներին օրինաւոր ժամասացութեան:

10) Հոգարարծութեան կողմից հրաւիրուած երգեցիկ խմբին դուրս վռնելը:

11) Պատկազրութեան հանդէսներ կիսատ-պռատ կատարելու առթիւ՝ եկեղեցում ծագած վէճ, կռիւ, դալմաղալ:

12) Պ. Բարսեղի հարսին ս. հաղորդութիւն չտալը:

13) Հիւանդ երեխայի չմկրտելու պատճառով տէրեւորի և տատօր մէջ ծագած խայտառակ կռիւը, ապա հաշտելը:

14) Տէր-Համբարձումի աղջկան իւր հինգ ընկերներով չխոտտովանացնելը:

15) Բաքոսականութեան առթիւ ծագած անբաւականութիւնները:

16) Ծաղկազարդի երեկոյեան ժամասացութեան

ժամանակ վառելիք մոմերի տիրացուի ձեռքից վերցնելը և բազմութեան ներկայութեամբ գետնով տալը:

17) Սպառնալից խայտառակ նամակագրութիւնը:

18) Սուտ-սուտ լուրերի տարածելը:

19) Հրաւիրաթերթերի խելը տիրացուի ձեռքից, մայրսեան ժողով չկայացնելու մտքով:

20) Պ. Մեհերեանցի գղակի անհետանալը ժամում:

21) Մոմավաճառի սեղանից փողերի անհերոյթանալը:

22) Մեռելային 4 ժամից յետոյ թաղելը:

23) Պպ. Արշակ Տէր-Սարգսեանից (պ. Խանազադեանի գործակաւտար) և Տէր-Մկրտչեաններից լուսադների և ջահերի փողերի ստանալը և սեփականացնելը:

24) Անվայել վարակցողութիւն ժողովրդի հետ:

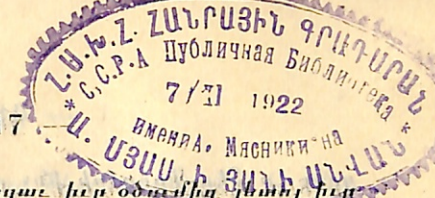
25) Տէր-Ղեոնդի Լուսաւորիչ եկեղեցում միաբան դառնալու անվաւերութիւնը:

Եւ այլն և այլն և այլն:

Մարդ ամաչում է մինչև անգամ բոլոր եղելութիւնը մի առ մի նկարագրելուց կամ լոկ արձանագրելուց:

Դննիչ յանձնաժողովը 2-3 օր շարունակ քննութիւն կատարելուց յետոյ, կայացրեց հետեւեալ վճիռը. «Ճանաչելով երկու քահանային էլ փաստակար ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ համար, հեռացնել եկեղեցուց, որոյ մասին խնդրել ուր հարկն է»:

Վերջապէս եկաւ նոր Կաթողիկոս Մատթէոս Ա-ը: Ես ու պ. Ազաջան Արշակունին՝ եկեղեցւոյ հոգաբարձուն (իսկ միւս հոգաբարձու Պետրոս Յովհաննիսեանը երեսնում չէր) ներկայացանք Կաթողիկոսին: Վեհափառը մեծ ուշադրութիւնով լսում էր մեզ: Մենք ներկայացրինք մայրսեան ժողովի արձանագրութիւնը և քննիչ յանձնաժողովի վճիռը մրտաւած հրաւիրաթերթի հետ և ի միջի այլոց՝ յայտնեցինք նաեւ, որ պ. Պրոկուրօրն էլ բան չկարողացաւ անել տալ Սինօղականներին:

Վեհափառը մեզ խոստացաւ իւր օժանդակը չեղնել վճիռը կայացնել և մեր հրաժարականն էլ չընդունեց. առանձնապէս շեշտելով պատուիրեց մեզ շարունակել մեր պաշտօնը, իսկ աղագայ նոր թիւրիմացութիւնների ղեպըում, հրամայեց հաղորդել իրեն, որովհետեւ մենք հրաժարում էինք այնուհետեւ գործ ունենալուց այդ հիմնարկութիւնների հետ:

Այս բոլոր բողոքների առթիւ Տէր-Գրիգորը սպառնում էր մեզ խանչալով, ատրճանակով, որոյ մասին ստիպւած կզանք յայտնելու պաշտօնապէս պօլիցիային:

Միւս կողմից էլ ժողովրդի մէջ գրգիռ էր առաջացել մեր հոգեւոր իշխանութեանց դէմ և կարելի էր սպասել ամբոխի կողմից մի որեւէ անհաճոյ դէպք...

Ինչ էր իմ գրութիւնս. — մէկ կողմից սպառնալիքներ էին հասնում ինձ, միւս կողմից ոչ պակաս սպառնալիքներ մի քանի հոգեւորականների հասցէին:

Այստեղ էլ, թէև մեծ դժարութեամբ, յաջողեց ինձ խաղաղեցնել յուզւած մտքերը:

Եւ անա այդ չար օրերին տգեղ երևոյթները եկեղեցւում, կարծես զիտմամբ, աւելի սաստկանում էին: Այդ ժամանակամիջոցին, 3-4 ամսուայ մէջ, 15 զեկուցագիր էի գրել Վեհափառին եկեղեցւոյ գրութեան վերաբերեալ: Գերեզմանային լռութիւն:

Վերջը՝ հազիւ հազ՝ ստանում եմ Կաթողիկոսի Դիւանապետի միջոցաւ մի կարճ գրութիւն, որով յայտնում է աէրտէքների վերաբերմամբ շուտով կոնդակ ստանալու մասին և պատուիրում՝ նոր հարցեր չյարուցանել (Սինօղի և Կոնսիստորիայի դէմ):

Գալիս է Մատթէոս վարդապետը (Սինօղի անգամ) Կաթողիկոսի հրամանով գործը նորից քննելու և, ինչպէս վերջն իմացանք, նա մի առ մի հաստատել էր քննիչ յանձնաժողովի կատարած քննութեան ճշտութիւնը:

Բայց... բայց... օրհնւի այդ բայցը՝ քամակից կրպ-

2004
1542

ցրել էր Տէր-Գրիգորի ինչ որ մեր գուշակած մեղայա-
կանը հինգ մարզու ստորագրած խնդիրքի հետ միասին:

Այդ մեղայականի մէջ թափած արցունքներին հա-
ւատալով Վեհափառը ներել էր նրան: Արանից յետոյ
ստում են, թէ այդ առթիւ մի կոնդակ էր ստացուել մեր
Կոնսիստորիալում, ի լուր ժողովրդեան կարգալու հա-
մար, բայց ոչ որ հետեւ այդ կոնդակը և ոչ որ չի-
մացաւ նրա բովանդակութիւնը: Մինչև հիմայ ոչ մի
Երեւանցի հաստատ անգեկութիւն չունի Կաթողիկոսի
կարգադրութեան մասին:

Չանցած մի քանի ամիս՝ Կոնսիստորիան (զեւ էլի
Երևանը առանց առաջնորդի էր) ինչ որ հրաման էր
արձակել և մի մեծ կողպէք դրել եկեղեցւոյ գրամարկի
վրայ: Այդ բանը արդէն լրբութեան վերին պարիսպին
էր: Իսկոյն հեռագրով բողոքեցի Կաթողիկոսին: Պա-
տասխան չկայ: Անցան օրեր: Նորից մի մեծ բողոք եմ
գրում, որի մէջ, ի միջի այլոց, արտայայտում եմ այն
միտքը, թէ այս բոլոր անպատուութիւնը մենք տանում
ենք ի պատիւ իրեն, Վեհափառի, որին խօսք էինք
տանել չհրաժարուելու պաշտօնավարութիւնից...

Ոչ պատասխան և ոչ մի սրեւ կարգադրութիւն:

Ասենք թէ քահանան, Կոնսիստորիականը, Սինօդա-
կանը՝ իրար պակասութիւնները լաւ ճանաչելով պաշտ-
պանում են միմիանց, բայց անհասկանալի է մնում, զոնէ
ինձ համար, ինչ օգուտ ունի Կաթողիկոսը, որ այդ բո-
լորի վրայ մասնների արանքով է նայում. կամ եթէ նա,
Վեհափառը, ներում է մէկին, ինչո՞ւ միեւնոյն ժամանակ
չի ստիպում յետ դարձնել այդ մէկի իւրացրած գու-
մարները, ինչպէս այս հաշիւս մէջ ցոյց տւած գէպըում:

Վերջ ի վերջոյ համոզեցի. ժողովուրդը՝ ժողովրդու-
թիւն չի անում, աէրաէրը՝ աէրաէրութիւն, վարդապե-
տը՝ վարդապետութիւն, եպիսկոպոսը՝ եպիսկոպոսու-
թիւն և այլն:

Հետաքրքիրն այն է, որ Տէր-Գրիգորը*) և Տէր-
Յակովբը (Կոնսիստորիալի անդամ) մեծ անարժակ էին
ցոյց տալիս երեցփոխ լինելու. էլ եւ ինչ երեցփոխա-
նութիւն կարող էի այնտեղ անել:

Կարգադրութեան երկար սպասելուց յետոյ, զրեցի
մոմարկիս և գրամարկիս երեք բանալիները՝ փակէտի
մէջ, ուղարկեցի եջմիածին՝ Նորին Արքութեան Վեհա-
փառ Հայրապետ և Կաթողիկոս ամենայն Հայոց Սատ-
թէոս 11-ի անունով**) և ընդ միշտ ազատ համարեցի
ինձ իմ երեցփոխական պաշտօնից:

Ահա տարին լրանում է, ինչ որ եւ թողել եմ երեց-
փոխական պաշտօն: Գնացէք ու Լուսաւորիչ եկեղե-
ցի և Ձեր աչքով ստուգեցէք նրա գրութիւնը. կարելի է
եւ, յարգելի ընթերցող, սխալեցնում եմ Ձեզ: Եւ իմ
պարտքս կատարել եմ:

Աւելորդ չեմ համարում յիշելս և հետեւալը. բացի
սպանալիքներից— բէվօլիւր-խանչալից՝ հոգեւորական-
ները ուրիշ միջոցով էլ էին ինձ սարսափի ենթարկում...

Մինօգը ինձ վրայ զանգատ էր տւել զատարան, որ
եւ մի վարմունք «յուզայական մատնութիւն» էի անուա-
նել, (տես հաշուէտետրիս № 8):

*) Իմ հետանալուց յետոյ այս քահանան 3-4 ամիս ինքնա-
կամ երեցփոխութիւն արու: Նպատակին հասաւ:

**) Արդէս զի շատերին անհասկանալի չեւայ իմ այս վեր-
ջին վարմունքս, պարտքս եմ համարում բացատրելու. ա) մենք
հրաժարել էինք այնուհետեւ Կոնսիստորիալի կամ Սինօդի հետ
մի որեւիցէ յարաբերութիւն պահպանելուց. բ)՝ Երեւանի թեմ
մինչև այդ ժամանակ առաջնորդ չուէր. գ)՝ որ ամենազիւսա-
ւորն է, ինքը, Կաթողիկոսը, համարում է կանոնով Առաջնորդ
Երեւանայ թեմի եւ յ)՝ մենք հրաժան ունէինք ստացած Կա-
թողիկոսից, հարկաւոր գէպերում իրեն դիմելու:

Տէր-Քրիզորը նմանապէս որ ևս այդ «արդար» մարդուն զրպարտել էի:

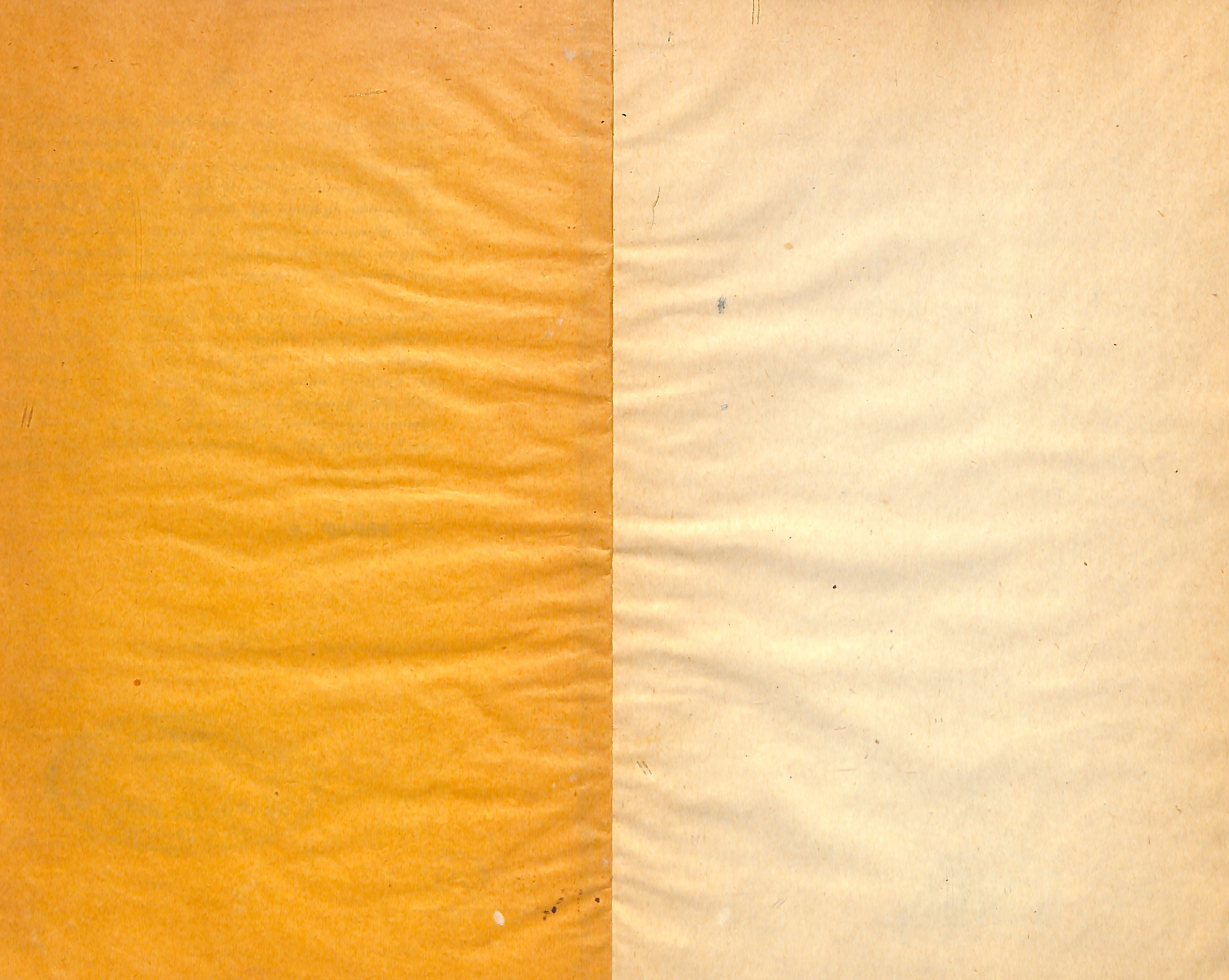
Տէր-Ղևոնդն էլ զանգատ էր տւել քաղաքիս ոստիկանապետին, որ ևս, իբրեւ թէ մի քահանայի, որին ևս տուն չեմ թողնում, ուղարկել էի եկեղեցի անկարգութիւններ անելու, որպէս զի այդ օրը Կայսրուհի Մարիա Ֆէօդորովնայի մազթանքը իբր խանգարել տայի...

Ուղում էին զցել ինձ սարսափելի պատասխանատուութեան տակ:

Իսկ զէպքն ախպէս է եղել. այդ երկու քահանաները, եկեղեցում, պատարագի սկզբին իրար հայհոյել, միմեանցն իրար քաշքշել և խրել էին. Իսկ ևս ոչ միայն այդ օրը, այլ և ամբողջ երկու ամիս եկեղեցի չէի գնում, որպէս զի մեր քահանաների անկարգութիւնները չտեսնէի. իսկ իմ տեղ դրել էի ժամանակաւորապէս և Կոնսիստորիայի գիտութեամբ պ. Յովհաննէս Վարդանանին:

Դ. ՊԱՊՈՎ

3728

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0030882

